

SKÄRGÅRDS- BARNENS SKOLOR

EN VITBOK april 2007

Skärgårdarnas Riksförbund

Skärgård för Framtid

Denna vitbok ingår i Skärgårdarnas Riksförbunds serie beskrivningar över tillståndet i landets skärgårdar. Med dessa vitböcker ger vi skärgårdsbornas syn på situationen inom viktiga områden.

Vitboken är framtagen med stöd av anslag från EU genom Mål 2 Öarna.

I projektet "Skärgård för Framtid" har vi arbetat med tio centrala frågeställningar inom de övergripande rubrikerna; arbete, boende och service.

- **TRANSPORTER I SKÄRGÅRDEN**
- **BOENDE I SKÄRGÅRDEN**
- **BESKATTNING AV BOENDE**
- **SKÄRGÅRDSBARNENS SKOLOR**
- **NY TEKNIK**
- **TURISM OCH ALLEMANSRÄTT**
- **SKÄRGÅRDSBÖNDER**
- **SKÄRGÅRDSFISKETS FRAMTID**
- **SKÄRGÅRDSBORNA OCH DEMOKRATIN**
- **FÖRETAGSAMMA SKÄRGÅRDEN**

En informationsskrift från
Skärgårdarnas Riksförbund
info@skargardarnasriksforbund.se
www.skargardarnasriksforbund.se

Omslag fram: Vinön
Hjälmarén, mars 2006
Foto Eva Widlund

Projektet delfinansieras av
Europeiska Unionen

Omslag bak:
Styrsö Bratten, juli 2005
Foto Eva Widlund.

© Skärgårdarnas Riksförbund 2007

SKÄRGÅRDSBARNENS SKOLOR

Konferensupplaga, uppdaterad 18 april 2007

INNEHÅLL

1. Skolan i skärgården
2. SRF:s krav för skärgårdsbarnens skola
3. Fungerande små skolor, levande exempel
4. Skärgårdsbarnens skolor
5. Kvalitet och resurser i de små skolorna
6. Skolan och ansvaret för skärgården
7. Skolskjutsar och långa skoldagar
8. Ny teknik in i skolan
9. Nätverk för lärare
10. Kontakta Skärgårdarnas Riksförbund

1. Skolan i skärgården

En fungerande bra skolgång för barnen är mycket viktigt för en framtida levande skärgård. Det är en tydlig signal att denna bygd skall leva även i framtiden. Utan en lokal skola och kombinationer med bra lösning kring skolskjutsar kommer troligen unga familjer att avstå från att bosätta sig i skärgården. Detta är givetvis viktigast i låg- och mellanstadiet. Högstadiet innebär i de flesta kommuner att man byter skola och då också kan acceptera en längre resväg.

Med den här bakgrunden är det naturligt att vår vitbok om skärgårdsbarnens skola mest handlar om åren upp till årskurs sex. För de flesta ungdomar är idag också gymnasiet en naturlig del av utbildningen även om den är frivillig. Men gymnasiet innehåller stora valmöjligheter vilket också innebär att ungdomarna sprids över flera olika skolor, men nu för att man lockas till den utbildning man vill ha.

Den lilla skolan i skärgården är inte bara till för de unga eleverna. Den utgör också ofta ett nav för föreningsliv och kunskapsutveckling för vuxna. En kommunledning får snabbt besked om engagemanget för en liten skola om en debatt om nedläggning börjar. Man kan inte bara räkna elevantal i en skolanalys. Skolmyndigheter har noterat att föräldrar till barn i små skolor tycks till och med tycks vara mer engagerade än föräldrar till barn i större skolor.

Undervisningens kvalitet och lärarnas kompetens är viktiga frågor. Men även skolans betydelse för bygden betonas. Skolan har stor betydelse för att barnfamiljer ska flytta till orten. Däremot betyder den inte lika mycket för en eventuell utflyttning. Det är också viktigt att elever på öar har möjlighet till ett fritt val av skola med en speciell inriktning. En profil på skärgårdsskolorna skulle även kunna locka ut elever.

Vi vill ta upp några speciella frågeställningar kring skärgårdsbarnens skolor. Det betyder att vår vitbok inte gör anspråk på att vara heltäckande. Men vi hoppas att den kan vara en inspiration till fortsatt utvecklingsarbete.

Små skolor är alltid hotade

Små skolor är nästan per definition alltid nedläggningshotade. De är givetvis dyra per elev eftersom kostnaderna ska fördelas på ett litet antal barn. Dessutom är det alltid dyrare att hålla lokaler, måltider, etc. för en liten grupp.

Normalt möter man dessa ekonomiska bekymmer med att ge skolan ett större upptagningsområde så att fler elever kan komma dit. Det är inte alltid så lätt i ett skärgårdsområde med speciella kommunikationsproblem.

Man organiserar också arbetet i klasser med flera åldersgrupper. Det blir inte bara två årskurser i samma klassrum och med samma lärare utan kan bli ända upp till sex årskurser tillsammans.

Skolans kvalitet

Ett viktigt mått på kvalitet på skolarbetet är givetvis om barnen lär sig det de ska. Hur klarar sig den lilla skolan när det gäller lärandet?

Men då och då dyker det upp ett annat kvalitetsargument. Det kan påstås att ”det inte är bra” för barnen att gå i en liten skola. Den sociala träningen kan bli lidande och kan hämma utvecklingen längre fram i livet. Detta är givetvis viktiga och oroande argument för föräldrar som är måna om

sina barn. Men här finns också andra aspekter. Vilket värde har den personliga sociala utvecklingen om man har kamrater med olika åldrar kring sig och vilken karaktär fostras av detta. Hur går det egentligen för barnen i de mycket små skolorna när de går vidare i livet?

Stimulera de små skolorna

Kommunerna behöver vara tydliga och arbeta för att stärka de små skolorna som man vill ha kvar. Med ofta mycket små insatser kan man ge kustens små skolor ökat utbyte och stimulans.

Lärarna och andra medarbetare i den lilla skolan längst ut saknar ofta kollegor i samma situation i sin egen kommun. Man blir hänvisade till kontakterna i den egna kommunens organisation. Genom att skapa ett aktivt nätverk mellan små skolor på kusten kan man utbyta erfarenheter och idéer som kan ge ny inspiration och stimulera arbetet.

Med ny teknik är inte alltid det långa avståndet alltid ett hinder. De små skolorna på kusten borde kunna uppmuntras att bli de bästa på att utnyttja och växa med möjligheterna.

2. SRF:s krav för skärgårdsbarnens skola

Det finns många viktiga frågor kring skolans verksamhet. Här inskränker vi oss till de vi har diskuterat i rapporten och vill föra fram följande förslag.

- Skolan är en resurs för hela skärgårdssamhället och borde också utnyttjas bättre för detta.
- Värna om skolans kvalitet och barnens sociala utveckling även i de små skolorna
- Uppmuntra mer utvecklingsarbete kring små skolor i friare former. Utnyttja möjligheten att läsa vissa dar i lokaler med andra krav.
- Gör en nationell översyn av skolskjutsförhållandena. Sätt upp rekommendationer för vad man kan begära av olika åldersgrupper.
- Fortsätt att stimulera arbetet med nätverk för lärare, mellan de små skolorna. Målsättningen är att stärka arbetet i de små skolorna på kusten.
- Stimulera de små skolorna att börja arbeta mer med fjärrundervisning och ny teknik

3. Fungerande små skolor, levande exempel

Skärgårdens små skolor är många gånger utmärkta exempel på hur man kan arbeta i annorlunda och friare former för att utveckla en bra skola. Genom lokala initiativ ofta tillsammans med aktiva föräldragrupper hittar man tillsammans med kommunen nya lösningar. Begreppet kvalitet i skolan får en speciell dimension. Vi är helt övertygade om att de små skolorna i skärgården har mycket att bidra med. Vi vill ge några exempel för att visa hur man arbetar i områden med olika förutsättningar.

Möja

Värmdö kommun driver fyra ö-skolor varav Möja är en av de största. Skolan ligger mitt uppe på ön och de flesta barnen bor på själva Möja. Men varje år är det några pendlar in med båt från näraliggande öar. Trots det lilla elevantalet har man undervisning ända upp till 9:an. Idag finns det 42 elever i årskurs 1-9. Det finns tre klasser, en 1-3, en 4-6 och en 7-9 samt dessutom barn i förskoleverksamheten. En dag i veckan åker högstadiet barnen till fastlandet och Djurö skola för naturorienterande ämnen med laborationssalar och idrott. På Djurö skola träffa de också elever från andra skolor i skärgården, Nämndö, Möja, Svartsö och Runmarö. Det ger också en mjuk övergång till den dag man ska börja åka till gymnasieskolan iland.

Det finns många planer som är skapade för stora skolor som man kan ifrågasätta på en liten skola. Behövs ett organiserat klassråd när man umgås och pratar med eleverna hela tiden? Den lilla skolan behöver inte det stela formella. Det är elevinflytandet som är viktigt och inte formen för detta. Varje elev ska få möjlighet att utveckla det den är intresserad av. På Möja skola tänker man inte årskursvis. Man strävar givetvis efter de mål man ska uppnå. Många gånger når man dit tidigare än i de större skolorna. Det är viktigt att skärgårdsskolorna sätter upp en del egna normer. Att man värnar om sin särart.

Sankt Anna

Sankt Anna är skärgårdsskolan i Söderköpings kommun. Den ligger på fastlandet med ett stort upptagningsområde i kommunens östra del. Det gamla skolhuset från 1902 används fortfarande för sitt ursprungliga ändamål. I skolan går cirka 70 barn i årskurserna F-6. Dessutom har man dagis och fritidshem i huset.

Skolan är en typisk glesbygdsskola och i stort sett alla elever är beroende av skolskjutsar med buss. Ö-barnen i Sankt Anna skjutsas först iland med båt, eller på vintern med svävar, till tre olika fastlandsbryggor där bussen möter. Allt görs i ett intrikat pussel för att korta ner restiderna. Men det kan ändå bli cirka en timmes resa redan för 6-åringarna, i varje riktning för dem som bor längst bort.

Liksom flera av de små skolorna på kusten har Sankt Anna skola alltid varit aktiv med olika projekt för att utveckla verksamheten. Bland de senare projekten märks arbetet med att bli miljöcertifierad med symbolen ”Grön Flagga”. En stor insats läggs också på utomhuspedagogik. Genom naturupplevelser kan man föra ut undervisningen av t.ex. matematik och teknik utomhus.

Alldeles intill skolan har det skett en mycket stor lokal satsning med hjälp av aktiva föreningar och föräldrar. En idrottsplats har byggts med plats för många aktiviteter kring rörelse och hälsa. Bland annat en konstgräsanläggning ”Kulan” för fotboll. När den byggdes var det Sveriges minsta och den första i Östergötland.

Holmön

Läsåret 1997-98 öppnade skolan på Holmön utanför Umeå med bara tre elever. 1991 hade skolan stängts men flera unga familjer hade flyttat ut till ön. 2007 har skolan 12 elever i klasserna F-6. Man har undervisningen i C-form med alla barnen tillsammans i en klass. En viktig anledning att kommunen satsat på skolan är givetvis de långa restiderna till fastlandet och skolan i Sävar. En skoldag med pendling skulle bli på nära 11 timmar.

Lena Egnell var från början skolans enda lärare. Hon bor på ön och tog på sig att vara förskolelärare, laga maten, städa och sköta enklare vaktmästarsysslor – dvs. i princip allt. Idag är det ytterligare en halvtid anställd och man delar på uppgifterna.

Trots att det är en så liten skola så gör man saker som andra skolor inte alltid kan genomföra. Det blir mycket praktiskt arbete där det gäller att verkligen undersöka saker utan att det stupar på det organisatoriska. För att få lite mer hjälp med speciella ämnen åker man regelbundet iland till skolan i Sävar. Årskurs 3 åker en dag i veckan, 4-5 åker 2 dar och 6-orna åker iland 3 dar i veckan. Det bildar en mjuk övergång till högstadiet. Men barnen från Sävar åker också ut till Holmön. Det är viktigt att de små skolorna visar de stora skolorna att de har något speciellt att erbjuda. Många av klasserna som kommer på besök säger att dagen på Holmön är en av årets höjdpunkter.

Rörö

Öckerö är landets enda skärgårdskommun som består helt av små öar. Rörö är den nordligaste ön i kommunen och har knappt 300 invånare. Här finns en F-6 skola med cirka 40 elever. Man har också dagisverksamhet med ett 15-tal barn. Utvecklingen på ön är optimistisk och unga familjer flyttar in. Barnantalet är ganska konstant medan flera av de kringliggande öarnas minskar markant. Man är mycket mån om sin skola och ser den som det bästa argumentet för att få familjer att bosätta sig permanent på Rörö.

I skolan är undervisningen i B-form med två åldersintegrerade stadier i samma skola. Det tycker man är den bästa skolformen. De äldre barnen är positiva förebilder för de yngre och de lär sig att samarbeta över åldersgränserna och att ta ansvar för varandra.

4. Skärgårdsbarnens skolor

I arbetet med denna vitbok om skolfrågor i skärgården visade det sig snart att det inte var så lätt att samla information om skärgårdsbarnens skolor. Den samlade statistik och uppföljning som sker av landets grundskolor har naturligt nog inte klassificerat så.

Det finns grundskolor på öar där antingen befolkningsunderlaget är tillräckligt stort eller där resvägen till en skola på fastlandet blir alltför lång. Skolgång upp till årskurs 6 ska inte baseras på inackordering utan man ska kunna bo hemma.

Skärgårdsbarnens skolor är alltså dels 33 skolor på öar och dels ett större antal skolor på fastlandet dit barnen får åka skolskjuts. Nedan följer en kort förteckning av alla ö-skolor i landet där skärgårdsbarnen går upp till och med årskurs 6. Listan kan ha sina brister. Det sker ständigt ändringar. När det gäller fastlandsskolorna är det ändå svårare att följa deras utveckling samlat.

Även om listan på ö-skolor har sina brister så visar den mångfalden och kan stimulera till gemensamma åtgärder och initiativ mellan dessa skolor. De utgör en livsnerv för framtiden.

39 skolor på 33 små öar (2006)

Län	Kommun	Ö	Stadium	Antal elever
Västerbotten	Umeå	1. Holmön	F-8	15

Uppsala	Östhammar	2. Gräsö	F-6	51	
Stockholm	Österåker	3. Ljusterö	F-9	189	
	”	4. Ingmarsö	F-6	11	
	Norrtälje	5. Yxlan	F-6	75	
	Waxholm	6. Rindö	F-3	15	
	Värmdö	7. Svartsö	F-9	17	
	”	8. Möja	F-9	42	
	”	9. Sandhamn	F-9 (nu stängd, i malpåse)	0	
	”	10. Runmarö	F-9	46	
	”	11. Nämndö	F-6 (stängs sommaren 2007)	2	
	Haninge	12. Ornö	F-5	8	
	”	13. Utö	F-9	30	
Gotland	Gotland	14. Fårö	F-3	10	
Blekinge	Karlskrona	15. Aspö	F-6	31	
Skåne	Landskrona	16. Ven	F-5	9	
Västra Götaland	Öckerö	17. Rörö	F-6	32	
	”	18. Knippla	F-6	25	
	”	19. Hälsö	F-6	45	
	”	20. Öckerö	F-5	127	
	”	”	har	F-5	117
	”	”	bro	6	66
	”	”	mellan	7-9	542
	”	21. Hönö	öarna	F-6	257
	”	”	”	F-6	186
	”	”	Gårda Kristna friskola	F-6	37
	”	22. Fotö	└	F-6	50
	”	23. Björkö		F-6	121
	”	24. Kalvsund		F-3	19
	Göteborg	25. Brännö		F-3	46
		26. Styrso] har bro	F-6	140
		”		7-9	218
		27. Donsö	F-6	150	
”	28. Vrångö	F-3	17		
”	29. Asperö	F-3	28		
Kungälv	30. Marstrandsön	F-6	130		
Tjörn	31. Dyrön	F-6	23		
Strömstad	32. Sydkoster	F-6	12		
Vättern	Jönköping	33. Visingsö	F-6	61	

Skolor på fastlandet

Som framgår tydligt finns öarnas skolor i huvudsak i Stockholms och Göteborgs skärgårdar. För stora delar av landets skärgårdar finns inte skolorna kvar på öarna. Men det finns ett stort antal skolor på kusten. Hela sträckan från Södermanlands skärgård och ner till och med Blekinge saknar ö-skolor.

Vi beräknar att det utöver ö-skolorna finns cirka 50 skolor på fastlandet där det regelbundet går skärgårdsbarn inom årskurs 1-6. Vi har inte gjort någon samlad förteckning över alla dessa men vi kan ge ett län som exempel. I Östergötlands skärgård ligger inte några av städerna i de tre kustkommunerna i den egentliga skärgården. Alla kustskolorna ligger också ett stycke in i landet

och har ganska stora upptagningsområden för elever från landsbygden. Barnen från öarna måste alltså först åka båt till en fastlandshamn och sedan fortsätta med buss till skolan.

Kusten små skolor i Östergötland

Norrköpings kommun	Kättinge	F-6	110 elever
Söderköpings kommun	Sankt Anna	F-6	70 elever
	Engelholm	F-6	9 elever, stängs 2007
Valdemarsviks kommun	Gryt	F-6	40 elever
	Östra Ed	F-6	20 elever

I andra skärgårdsområden kan skolorna ligga i samhällena direkt vid kusten, t.ex. i Blekinge och på Västkusten. Det finns också ett exempel där fastlandsbarn pendlar ut till skolan på ön. Så är det i Marstrands skola.

5. Kvalitet och resurser i små skolor

För skärgårdsborna är det givetvis viktigt att det finns en bra skola inom räckhåll. Antingen där man bor eller inom räckhåll med bra fungerande skolskjutsar, framförallt under de första sex skolåren.

Men minst lika viktigt är det att skolan är bra. Att undervisningen och verksamheten håller tillräckligt hög kvalitet. Inga föräldrar vill att barnen ska gå i en mindre bra skola.

Det är därför alltid oroande när de små skolornas existens diskuteras. Givetvis har kommunen ofta goda argument kring de höga kostnaderna per elev och dessutom regelmässigt återkommande dystra prognoser på elevantal. Detta kan man leva med och argumentera med kommunpolitikerna om.

Att mäta kvalitet

Men så smyger det in sig ett annat argument. Det påstås att alltför små skolor inte är bra för barnen. De får inte tillräcklig social stimulans och kan hämmas i sin utveckling. När de vartefter kommer till en skola inne i staden så kan problemen bli stora. Sådana argument mot den lilla skolan som gäller kvalitet är givetvis något föräldrar tar på allvar.

Här är det på sin plats att påminna om vilka spelregler som gäller för landets skolor.

Nedanstående material är till stor del hämtat ur utredningen ”Utbildning i glesbygd – samspel eller konflikt” utgiven av Myndigheten för Skolutveckling 2005.

Skolans lagar

Skolans verksamhet är reglerad i lagar och förordningar. Viktiga utgångspunkter är “*Lika tillgång till utbildning*”, “*Likvärdig utbildning*” och “*Utbildningens lika värde*”.

Lika tillgång till utbildning innebär att alla barn ska ha samma möjligheter till utbildning. Kommunen ska se till att inte bostadsort hindrar tillgång till utbildning. Innan det fanns bra vägnät och de flesta familjer hade bil måste skolorna lokaliseras så att alla kunde nå den utan skolskjuts. Många gånger placerades skolbyggnaden mellan byarna, så att alla hade ungefär lika långt. I Östergötlands skärgård finns till och med ett exempel där en skola lagts på en obebodd ö

mitt emellan de bebodda öarna runtomkring! Annars ordnade man så att eleverna fick bo i elevhem under veckorna åtminstone de årstider då "isen varken bär eller brister".

Efter andra världskriget byggdes skolan ut i kommunernas centralorter. Allt längre skolskjutsar krävdes för många glesbygdselever. B-formen i skolan med integrerade årskurser ville man undvika. Skolpolitikerna tvivlade på kvaliteten i denna och satte stadens skolsystem som norm. Det gjordes inga undersökningar över hur glesbygdsskolorna fungerade.

Likvärdig utbildning innebär att utbildningen ska vara likvärdig i hela landet. Det innebär inte att den ska vara likadan överallt. Den ska anpassas till elevernas och skolornas skilda behov. Det kan gälla både organisation och innehåll. Normer finns givetvis i ett antal riksövergripande mål. Kommunen ansvarar sedan för att målen nås. Men som sagt vägen mot målen kan varieras efter individuella och lokala önskemål och behov. En viktig faktor är att skolan ska spegla även den lokala kulturen, sysselsättningen och arbetslivet.

Utbildningens lika värde innebär att skolan ska förbereda alla för studier, yrkesliv och medborgarskap i ett demokratiskt samhälle. Den ska ge en bra grund för fortsatta studier, yrkesverksamhet och livslångt lärande, samtidigt som den ska överföra ett kulturarv till den unga generationen. Utbildningens lika värde omfattar kunskaper och färdigheter som är till nytta vare sig man bor kvar eller flyttar från glesbygden.

Resultatet i stora och små skolor

I Sverige har det under lång tid inte skett några undersökningar av kvalitetsbegrepp i glesbygdens skolor. Denna typ av forskning har inte fått något utrymme. I Norge finns däremot fler studier gjorda. 2005 gjorde Myndigheten för Skolutveckling, MSU, en kunskapsöversikt för bättre kunna ta initiativ till vidare undersökningar. Nedanstående resultat är alltså inte hämtade från skärgårdsförhållanden utan är mer generella för glesbygder.

Först på 1970-talet började man jämföra skolresultat för elever på stora skolor med dem på små skolor. Studier gjordes både i Norge och i Sverige. Materialet omfattade elevernas ämnesresultat och fysiska utveckling i stora och små skolor, vid kort och lång skolskjuts samt i skolor med bra och dålig lärarekrytering. Under 1980- och 1990-talen följde man hur barn i små skolor som åker skolskjuts klarar skolarbetet såväl när det gäller prov och betyg som när det gäller deras sociala anpassning och välbefinnande. Sambandet mellan skolgång i B-form och elevernas resultat i prov och betyg har också studerats.

De samlade resultaten visar att den gamla föreställningen att en liten skola skulle innebära sämre kvalitet än en stor skola stämmer inte alls när man studerar prestationer och anpassning.

Glesbygdsbarnen klarar sig bra

I flera olika undersökningar studie har man jämfört skolresultat med bostadsort. Kunskapsnivån studerades också. Det visade sig att det inte fanns något direkt samband mellan vad man presterar i skolan och var man bor.

En större undersökning av social utveckling och prestationer i skolor med B-form har genomförts på barn i låg- och mellanstadiet i Västerbottens glesbygd. Skolprestationerna mättes med standardprov i ämnena svenska och matematik och med betyg i årskurs 6. Skolanpassning och mognad mättes med lärarskattningar. Elevernas attityder till skola, kamrater, hem och fritid undersöktes med enkäter i årskurserna 3 och 6 och även i årskurs 7.

Det visade sig att glesbygdsbarn presterade lika bra som övriga elever på standardproven. I skolor med B-form presterade glesbygdsbarn bättre än de andra klasskamraterna framför allt i årskurs 6. Lärarnas skattningar av skolanpassning och mognad antydde också fördelar för glesbygdsgruppen i förhållande till övriga elever. Elevernas attityder till skola och skolarbete var något mer positiva och stabila för barn från skolor med undervisning i B-form.

B-formen

Resultaten som helhet tyder alltså på att både glesbygds miljön och B-formen är gynnsamma faktorer för barns prestationer i skolan. Det samma gäller anpassning och trivsel. På det hela taget visar barnen från glesbygden bättre anpassning än andra barn i samma skolor. Detta tycks åtminstone delvis bero på att de går i B-form och i små klasser. Troligen innebär B-formen att eleverna får god träning med såväl självständiga som gruppuppgifter och dessutom en vana att umgås med elever i alla åldersklasser. En slutsats är att B-formen är en lämplig skolform för dessa barn och väl värd att bibehålla.

Läsförmåga

En stor undersökning har gjorts om elevernas läsförmåga i nioårsåldern i 124 skolor. Man undersökte skillnader mellan elever från stora och små skolor och olika lokalisering. Resultaten visade att det inte finns några signifikanta skillnader i elevernas läsförmåga oavsett skolstorlek, lokalisering och prestationer på proven. MSU konstaterar att eleverna har en bra situation i den lilla skolan med lugnare studiemiljö, mindre mobbing och mer jämlik behandling. De har också en god lokalkännedom och blir mer integrerade i samhället.

6. Skolan och ansvaret för skärgården

Det nationella ansvaret för åtgärder för en året runt levande skärgård är många gånger svårt att leva upp till i små kommuner. Skolan som central faktor i detta sammanhang kommer ofta till korta.

Det kan vara värt att göra en jämförelse. När staten av riksintresse ville driva lotsplatser på ett antal ensligt belägna öar så var skolfrågorna viktiga. För att få familjer att etablera sig och ta tjänst som lots eller båtman på platser som Landsort, Sandhamn eller Kåringön så var det nödvändigt att det fanns skola för barnen på ön. Det finns många skildringar från mycket små skolor med bara några enstaka elever från denna tid.

Även idag uttalas tydligt från samhället att det är ett riksintresse att det finns en året runt levande skärgård. Idag handlar det mer om service, tillsyn, naturvård, etc. Men det är lika viktigt att familjer kan bosätta sig på öarna och att barnens skolgång fungerar på ett bra sätt.

Att budgetera skärgårdsvärdet

Problemet med brist på pengar är normaltillstånd i landets kommuner. Inom skolans värld blir det än mer komplicerat nu när anslag fördelas alltmer efter antalet elever. Med en sådan teknik missgynnas givetvis skärgårdarnas skolor. I Värmdö kommun har man då fört fram ett principiellt intressant resonemang. Genom att försöka lyfta ut merkostnaden för att verksamheten ligger på en ö, och lägga denna på kommunstyrelsens budget istället för på skolans

budget, menar man att kommunens övergripande policy om en levande skärgård beslutas på ett mer rättvis sätt.

Inför budgetarbetet 2006 räknade skolförvaltningen fram det man kallade strukturkostnaderna. Småskalighetens aspekter mejslades ut och merkostnader för transporter mm beräknades. Resultatet redovisades i en intern mindre utredning. Arbetet leddes av kommunstyrelsens ekonomiavdelning med hjälp av skolförvaltningen.

Det infrastrukturbidrag som gällde kostnader för skolorna på öarna beräknade man på detta vis för 2006 till cirka 5 miljoner kronor. Det beloppet flyttades då från fackförvaltningens budget till kommunstyrelsen. Därefter blev kostnaden per elev mer jämförbar mellan ö-skolor och skolor på fastlandet.

Motsvarande beräkning gjordes inte inom något ytterligare förvaltningsområde. Man kan också konstatera att det rätt politisk enighet kring budgettekniken och någon förändring har inte skett efter valet trots byte av majoritet.

När nedläggning hotar

När man i en kommun diskuterar nedläggning av en hel skola så är det bland det tyngsta man kan göra. Man vet att en hel kommun dels framtidsförutsättningar försämras.

För att ge stöd åt varandra har vissa kommuner börjat etablera en tanke om att en skola med färre än tjugo elever skall man inte behålla. Vi kan konstatera att sådana tankar finns men också att många skärgårdskommuner är klokare än så. Man vet att även mycket små skolor har hög kvalitet i verksamheten och man känner till problemen med glesbygdsskolor i skärgårdsområdet.

Det finns glädjande exempel på envisa kommuner. Ett antal ö-skolor talar sitt tydliga språk. På Nämdö var det ett år endast fyra elever i väntan på att det skulle komma flera. Hanö hade åtta elever och på Holmön var det sex. Alla skolor som är helt avgörande för att få nya familjer att etablera sig i dessa skärgårdar.

Sedan vet man också att när väl en skola är stängd så är det mycket komplicerat att åter öppna den. Vilka prognoser och tal gäller då? När blir det så många elever att man kan öppna en skola igen?

Friskolor – friare skolor

Diskussionerna kring bildande av friskolor när små skolor hotas av nedläggning dyker upp då och då. I grunden är detta ingen lätt väg att vandra eftersom problemet oftast framför allt är att det är ett för litet elevunderlag.

En speciell problematik för de små skolorna långt från städerna är att många i kommunerna inte har tillräckliga kunskaper om de små skolornas roll i lokalsamhället. I stort sett kan man säga att stadens skolor har fått bilda modell och vara normgivande för hur skolutveckling ska ske även i glesbygden. Detta kan ge blockeringar i den lilla skolans utveckling.

Begreppet friskola har kommit att stå för skolor som startar för att driva en pedagogisk idé eller de som startas av företag. I skärgården kanske styrkan närmast skulle gå att hitta i ett nytt slags ”kommunal friskola” som kan ge större frihet med lokalt engagemang och föräldrastyrelse samt att man själv i större utsträckning skulle få bestämma över ekonomin. Kommer man i en diskussion om nedläggning borde det finnas vägar att pröva där man kan locka fram de ofta stora

lokala engagemang som finns – utan att kommunen lämnar ansvaret helt. Många gånger har man varit allt för svaga i arbetet att finna nya organisatoriska lösningar av god kvalitet.

7. Skolskjutsar och långa skoldagar

I glesbygder och skärgårdar har barnen ofta lång väg till skolan. Det är viktigt att komma ihåg att skolskjutsen är för barnen en del av skoldagen. Det blir lätt mycket långa skoldagar. I de glesare skärgårdarna är det inte ovanligt att barnen åker hemifrån 1/27 på morgonen och kommer hem kl 5. Vad är acceptabelt att ha som arbetsdag inklusive resor för en 7-8-åring?

Kommunerna är skyldiga att ordna skolskjuts till barnen. Från öarna även om det gäller båt. Ofta finns det noga reglerat hur långt barnen ska gå för att ta sig till bussen eller om bussen ska åka närmare hemmet. Men sällan hör man om några regler för hur länge man ska åka för att komma till skolan. I tillämpningarna är skillnaderna stora mellan olika kommuner. I allmänhet tycks man dock anse att 30 minuter är en lång skolväg. I skärgårdarna är det inte ovanligt med resor på 50 minuter för årskurs F-6.

I en undersökning i Västerbottens glesbygd har man tittat på skolskjutsningens inverkan på eleverna på låg- och mellanstadierna. De elever, som inte åker skolskjuts har högst 15 minuters skolväg. Fjärrelever åkte dagligen minst 30 minuter enkel resa. Många barn åkte faktiskt mellan 30 och 75 minuter enkel resa dagligen. Trots detta så kan man inte se att det påverkar de skjutsade barnens prestationer. De skiljer sig inte från dem som inte behövde skjuts.

Skolskjutsar

I landets skärgårdsområden finns skolor där alla elever är resande med skolskjutsar. Det finns barn som dagligen åker både båt och buss långa sträckor. För kommunerna är skolskjutsarna en stor kostnad och ett logistikpussel. Det finns exempel där pusslet läggs bra men också där barnen kommer i kläm med orimliga restider.

8. Ny teknik och nya metoder in i skolan

Ett sätt att rädda små skolor i glesbygden som kämpar mot vikande elevunderlag och krympande budget är satsningen på ny teknik. Därmed öppnas nya möjligheter. Med hjälp av videoteknik kan en lärare undervisa i flera skolor samtidigt. Tekniken har testats i mindre skala och fungerar bra. Det innebär inte bara att två skolor i kommunen kan samarbeta. En lärare i Pajala kan undervisa en klass på Ven. Skolor kan samverka oavsett geografiskt avstånd.

Nu är snart bredbandsnätet utbyggt och det fanns bättre hårdvara i datorerna. Förenklat kan man säga att tekniken fungerar så nu gäller det att utveckla de pedagogiska metoderna. När man studerar vad som sker i skolorna upptäcker man att det inte alls har blivit så många projekt man kan lära av. Det finns en del på gymnasienivå men ytterst få inom grundskolan. Pajala är en försökskommun som prövat tekniken för fjärrundervisning i flera olika ämnen.

Bredda kompetensen

En viktig utmaning för de mycket små skolorna med bara två, tre lärare är att ha tillräckligt varierad yrkesmässig kompetens för att tillgodose elevernas olika inlärningsbehov. Med modern teknik kan man använda yrkeskompetensen vid en skola till att även täcka undervisningen vid andra skolor.

I Nordnorge studerades två skolor på två olika öar. Den stora skolan fanns på den ö där kommuncentrum låg och den mindre skolan, med totalt elva elever 1-9 låg på en annan ö. I ett försök införde man ökad användning av bildtelefon mellan de två skolorna. Huvudskolan och den lilla skolan kopplades samman med både ljud och bild, och kommunikationen fungerade bägge vägar. Dessutom ingick en omfattande användning av e-post. Varje elev vid den lilla skolan hade sin egen bärbara dator. Eleverna vid den lilla skolan och vid huvudskolan ger mycket olika svar när de ska jämföra bildtelefonundervisningen med vanlig klassrumsundervisning. De flesta elever vid den stora skolan tyckte att de lärde sig mer i den vanliga undervisningen. För eleverna vid den lilla skolan gick meningarna om möjligt ännu mer isär. Men flera tyckte att det var bra att de slapp resa till huvudskolan med daglig båttransport.

Lärcentra

Befolkningen på öarna har generellt en lägre formell utbildningsnivå än på fastlandet. Det finns en svag utbildningstradition och få utbildningsalternativ. Eftersom allt fler måste räkna med att byta yrke flera gånger under sitt liv är det här ett allt större problem. I skärgårdarna finns en rad hinder för att sätta sig på skolbänken igen som vuxen. Det är inte bara familj, ekonomi och boendesituation. Lösningen är att erbjuda distansstudier via lärcentra. Genom att etablera lärcentra runt om på de svenska öarna och i ö-kommuner ska man kunna öka utbildningsnivån med bättre tillgänglighet till studier på alla nivåer.

I projektet "Arkipelag - Högskolan på öarna" utnyttjar man befintliga resurser. Intressenter i projektet var i första hand kommunerna Gotland, Orust, Västervik och Norrtälje. På väg in i projektet är Valdemarsvik, Kungälv, Östhammar och Tjörn. Tillsammans bildar detta utbildningsnätverk en samarbetspartner för högskolor och andra utbildningsanordnare. Genom samarbete med Högskolan på Gotland och Högskolan i Kalmar kan man ta fram utbildningar som är anpassade till olika målgrupper.

9. Nätverk för lärare

Ö-skolenätverket

Hösten 2004 arrangerade SRF ett seminarium på Möja om skolfrågor. Generaldirektör Pia Enochsson vid Myndigheten för Skolutveckling, MSU, deltog. Vid mötet berättade vi om vår systerorganisation i Danmark, "Sammenslutningen för Danske Småöer", som utvecklat ett väl fungerande nätverk mellan lärare i små skolor på öarna.

Vi förde fram önskemålet att påbörja ett liknande arbete i Sverige. MSU beslutade sig snabbt för att detta var ett intressant projekt och lovade hjälpa till. Arbetet påbörjades 2005 och man bjöd in personal från kommuner med skolor på öar från hela landet. Det kom deltagare från Holmön i norr till Ven i söder. Intresset var stort och snart var ett nätverk under uppbyggande med 25 användare av en gemensam chat-sida på nätet.

Som med alla nätverk av det här slaget är det så att för några är det mycket inspirerande och positivt medan andra förhåller sig mer avvaktande. Det har vartefter utvecklats så att det idag är två nätverk, ett på ostkusten och ett på västkusten. Utöver umgänget på nätet så har man också ordnat ett par träffar för att utveckla samarbetet bättre.

Efter snart två år kan man konstatera att den öppna chat-sidan har förlorat i betydelse. Förväntningarna var höga men det är svårt att hålla igång den typen av utbyte. Däremot har de genomförda kortare mötena på öar varit mycket givande. Då har det funnits tid att lära känna varandra bättre och därmed också lättare utbyta erfarenheter.

En tänkbar utveckling är att lägga samman de två nätverken och stimulera ett årligen återkommande lite längre seminarium under lärarnas fortbildningsperioder vid terminsslutet på försommaren. En naturlig del i denna fortsatta satsning är också att ta del av erfarenheterna från det danska motsvarande lärarnätverkets arbete som pågått över femton år.

Lärarnätverk för kustskolor

Genom ett samarbete med Leader+ programmet "Kustlandet" i Östergötland och Kalmar län har en pilotverksamhet startats för ett nätverk mellan lärare vid de cirka 30 små skolorna på kusten. Utbytet har utvecklats genom gemensamma studiedagar kring olika teman. Man har kunnat samlas ett par dagar i taget och diskutera t.ex. utomhuspedagogik.

Utgångspunkten för projektet med att starta nätverket är behovet att stärka utvecklingen i de små skolorna på kusten. När lärare ska fortbildas i gemensamma studiedagar dras de normalt in i den egna kommunens skolorganisation som är samlad kring de stora skolorna i tätorterna. Ett grundläggande konserverande problem för de små skolorna är att förebilden för hur skolarbete ska organiseras alltid är de större skolorna.

Projektet med lärarsamverkan mellan kustens små skolor vill ge utrymme för att jämföra och utbyta erfarenheter mellan flera små skolor med likartad situation. Förhoppningen är att på detta sätt kunna stimulera arbetet och finna nya vägar i hur man kan förbättra kvalitén i de små skolorna. Nätverket har varit mycket uppskattat och en förhoppning är att verksamheten kan fortsätta även efter projektiden som tar slut 2007.

Danska samarbetet mellan ö-skolor

Genom det internationella ö-samarbetet inom European Small Islands Federation, ESIN, har situationen i skolorna på de små öarna i sex EU-länder jämförts. Gemensamt för alla är att skolorna betyder mycket för öarna utöver att svara för barnens utbildning. Skolornas lokaler och lärarnas närvaro i ö-samhällena utgör ofta ett viktigt bidrag i den kulturella utvecklingen på öarna. En gemensam iakttagelse är också att standarden inom IT-tekniken ofta är bättre utbyggd på öarnas skolor än i riket i övrigt. Dessutom är det påfallande vanligt att man utnyttjar närheten till naturen aktivt i undervisningen.

1990 tog fyra lärare från två danska öar initiativ till ett samarbete. Man utbytte erfarenheter om arbetet på alla skolor på små öar och intresserade sig speciellt för den nya teknikens möjligheter. En speciell aspekt var att man också studerade utvecklingen på öar där skolor nyligen hade lagts ner. Av de 27 danska små öarna är det 14 som har egna skolor.

Resultaten har varit mycket positiva. Ett fortsatt samarbete har kunnat utvecklas genom årliga seminarier. Bakgrunden var att relativt ensamma yrkesarbetare på detta sätt fick en chans att möta

kollegor med likartad arbetssituation. Nu ordnar man ett veckolångt seminarium vartannat år. Intresset är faktiskt störst från dem som arbetar i de minsta skolorna.

Genom samarbetet har också eleverna i de små skolorna fått nya möjligheter till utbyte. Direkta elevutbyten sker liksom gemensamma lägerskolor. Eleverna får också en stimulans i utveckling av kunskaper i datakommunikation.

10. Kontakta Skärgårdarnas Riksförbund

Skärgårdarnas Riksförbund består av regionala organisationer längs landets alla kuster och på öarna i de stora insjöarna. Det gör att vi är representerade från övärlden utanför Luleå i Norr till Koster i väster. Skärgårdarnas Riksförbund bildades 1982. Vi representerar den bofasta befolkningen och verkar för en året runt levande skärgård.

I denna Vitbok om Skärgårdsbarnens Skolor har vi ägnat oss åt en av de viktigaste frågorna som direkt påverkar möjligheterna för året runt boende i skärgården. Skriften har tagits fram av SRF styrelse med förbundssekreterare Bengt Almkvist som koordinator. Enkäten om situationen längs landets kuster har genomförts av förbundets medlemmar.

Vi hjälper gärna till att ge mer information kring vår syn på skolfrågorna i skärgården. Så ta gärna kontakt med oss!

Skärgårdarnas Riksförbund

www.skargardarnasriksforbund.se